

Inhoud

VOORWOORD

INLEIDING

Herhaling en verschil

Herhaling en algemeenheid: eerste onderscheid, uit het standpunt van de gedragingen. – De twee orden van de algemeenheid: gelijkenis en gelijkheid. – Tweede onderscheid, uit het standpunt van de wet. – Herhaling, natuurwet en morele wet.

Programma van een filosofie van de herhaling volgens Kierkegaard, Nietzsche, Peguy. – De echte beweging, het theater en de representatie.

Herhaling en algemeenheid: derde onderscheid, uit het standpunt van het concept. – Het begrip van het concept en het fenomeen van de ‘blokkering’. – De drie gevallen van ‘natuurlijke blokkering’ en de herhaling: nominale concepten, natuurconcepten, concepten van de vrijheid.

Herhaling wordt niet verklaard door de identiteit van het concept; al evenmin door een louter negatieve voorwaarde. – De functies van de ‘doodsdrift’: de herhaling in haar verhouding tot het verschil, en als iets wat een positief principe vereist. (Voorbeeld van de concepten van de vrijheid).

De twee herhalingen: door identiteit van het concept en negatieve voorwaarde; door verschil en exces in de Idee. (Voorbeeld van de nominale en natuurconcepten). – Het naakte en het vermomde in de herhaling.

Conceptueel verschil en verschil zonder concept. – Maar het concept van het verschil (Idee) is niet tot een conceptueel verschil terug te brengen, net zomin als de positieve essentie van de herhaling tot een verschil zonder concept is terug te brengen.

HOOFDSTUK I

Het verschil op zich

Het verschil en de duistere grond. – Moet het verschil gerepresenteerd worden? De vier aspecten van de representatie (viervoudige wortel). – Het gelukkige moment, het verschil, het grote en het kleine.

Conceptueel verschil: het grootste en het beste. – De logica van het verschil volgens Aristoteles, en de verwarring tussen het concept van het verschil en het conceptuele verschil. – Specifiek en generiek verschil. – De vier aspecten, of de onderwerping van het verschil: identiteit van het concept, analogie van het oordeel, tegenstelling van predicaten, gelijkennis van het waargenome. – Het verschil en de *organische representatie*.

Eenduidigheid en verschil. – De twee typen verdeling. – Onmogelijkheid om de eenduidigheid en de analogie te verzoenen. – De momenten van het eenduidige: Duns Scotus, Spinoza, Nietzsche. – De herhaling in de eeuwige terugkeer definieert de eenduidigheid van het zijn.

Het verschil en de *orgische representatie* (het oneindig grote en oneindig kleine). – De grond als voldoende grond. – Logica en ontologie van het verschil volgens Hegel: de contradictie. – Logica en ontologie van het verschil volgens Leibniz: de vice-dictie (continuïteit en ononderscheidbaren). – Hoe de orgische of oneindige representatie van het verschil niet aan de vier vorige aspecten ontsnapt.

Vershil, affirmatie en negatie. – De illusie van het negatief. – De eliminatie van het negatief en de eeuwige terugkeer.

Logica en ontologie van het verschil volgens Plato. – De figuren van de verdelingsmethode: de pretendentes, de proef van de grondslag, vragenproblemen, het (niet)-zijn en de status van het negatief.

Wat doorslaggevend is in het probleem van het verschil: het drogbeeld, de weerstand van het drogbeeld.

HOOFDSTUK II

De herhaling voor zich

De herhaling: iets is veranderd. – *Eerste synthese van de tijd*: het levende heden. – Habitus, passieve synthese, samentrekking, aanschouwing. – Het probleem van de gewoonte.

Tweede synthese van de tijd: het zuivere verleden. – De Herinnering, het zuivere verleden en de representatie van hedens. – De vier paradoxen van het verleden. – De herhaling in de gewoonte en in de herinnering. – Materieële en geestelijke herhaling.

Cartesiaans en kantiaans cogito. – Het onbepaalde, de bepaling, het bepaalde. – Het gebarsten Ik, het passieve zelf en de lege vorm van de tijd. – Ontoereikendheid van het geheugen: *derde synthese van de tijd*. – Vorm, orde, geheel en reeks van de tijd. – De herhaling in de derde synthese: haar voorwaarde uit tekort, haar agens van metamorfose, haar onvoorwaardelijke karakter. – Het tragische en het komische, de geschiedenis, het geloof, uit het standpunt van de herhaling in de eeuwige terugkeer.

De herhaling en het onbewuste: 'Aan gene zijde van het lustprincipe'. – De eerste synthese en de binding: Habitus. – Tweede synthese: virtuele objecten en het verleden. – Eros en Mnemosyne. – Herhaling, verschuiving en vermomming: het verschil. – Gevolgen voor de natuur van het onbewuste: serieel, differentieel en vragend onbewuste. – Naar de derde synthese of de derde 'gene zijde': het narcistische zelf, de doodsdrift en de lege vorm van de tijd. – Doodsdrift, tegenstelling en materieële herhaling. – Doodsdrift en herhaling in de eeuwige terugkeer.

Gelijkenis en verschil. – Wat is een systeem? – De duistere voorloper en de 'differentiënt'. – Het literaire systeem. – Het fantasma of drogbeeld, en de drie figuren van het identieke ten opzichte van het verschil. De echte motivatie van het platonisme ligt in het probleem van het drogbeeld. – Drogbeeld en herhaling in de eeuwige terugkeer.

HOOFDSTUK III

Het beeld van het denken

Het probleem van de veronderstellingen in de filosofie. – Eerste postulaat: het principe van de *Cogitatio natura universalis*.

Tweede postulaat: het ideaal van de *sensus communis*. – Denken en doxa. – Derde postulaat: het model van de herkenning. – Ambigüiteit van de kantiaanse Kritiek. – Vierde postulaat: het element van de representatie.

Differentiële theorie van de faculteiten. – Het disharmonische gebruik van de faculteiten: geweld en limiet van elke faculteit. – Ambigüiteit van het platonisme. – Denken: de genese van het denken in het denken.

Vijfde postulaat: het 'negatief' van de vergissing. – Probleem van de domheid.

Zesde postulaat: het voorrecht van de aanwijzing. – Zin en propositie. – De paradoxen van de zin. – Zin en probleem. – Zevende postulaat: de modaliteit van de oplossingen. – De illusie van de oplossingen in de doctrine van de waarheid. – Ontologisch en epistemologisch belang van de probleemcategorie.

Achtste postulaat: het resultaat van het weten. – Wat betekent ‘leren’? – Recapitulatie van de postulaten, als obstakels voor een filosofie van herhaling en verschil.

HOOFDSTUK IV

De ideële synthese van het verschil

De Idee als problematische instantie. – Onbepaald, bepaalbaar en bepaling: het verschil.

De differentiaal. – Kwantitabiliteit en het principe van bepaalbaarheid. – Kwalitabiliteit en het principe van wederkerige bepaling. – Potentialiteit en het principe van volledige bepaling (de reeksvorm).

Overbodigheid van het infinitesimale in de differentiaalrekening. – Differentiaal en problematiek. – Probleemtheorie: dialectiek en wetenschap.

Idee en veelvoudigheid. – Structuren: hun criteria, de Ideeëntypen. – Het procedé van de vice-dictie: het singuliere en reguliere, het bijzondere en gewone.

De Idee en de differentiële theorie van de faculteiten. – Probleem en vraag. – De imperatieven en het spel.

Idee en herhaling. – De herhaling, het bijzondere en het gewone. – De illusie van het negatief. – Verschil, negatie en oppositie. – Genese van het negatief.

Idee en virtualiteit. – De realiteit van het virtuele: *ens omni modo*... – Differentiatie en differentiatie; de twee helften van het object. – De twee aspecten van elke helft. – Het onderscheid tussen het virtuele en het mogelijke. – Het differentiële onbewuste; het *onderscheidene-duistere*.

Differentiatie als actualiseringsproces van de Idee. – Dynamismen of drama's. – Universaliteit van de dramatisering. – De complexe notie van different/ciatie.

HOOFDSTUK V

De asymmetrische synthese van het zintuiglijke

Het verschil en het diverse. – Verschil en intensiteit.

De opheffing van het verschil. – Gezond verstand en *sensus communis*. – Verschil en paradox.

Intensiteit, kwaliteit, extensie: de illusie van de opheffing. – De diepte of het *spatium*.

Eerste kenmerk van de intensiteit: het ongelijke in zichzelf. – De rol van het ongelijke in het getal. – Tweede kenmerk: het verschil affirmeren. – De illusie van het negatief. – Het wezen van het zintuiglijke. – Derde kenmerk: de implicatie. – Verschil in natuur en verschil in graad. – Energie en de eeuwige terugkeer. – De herhaling in de eeuwige terugkeer is kwalitatief noch extensief, maar intensief.

Intensiteit en differentiaal. – De rol van de individuatie in de actualisering van de Idee. – Indivduatie en differentiatie. – Indivduatie is intensief. – Individueel verschil en individuerend verschil. – ‘Perplicatie’, ‘implicatie’, ‘explicatie’.

Evolutie van systemen. – Omwikkelingscentra. – Individueernde factoren, Ik en Zelf. – Natuur en functie van de ander in psychische systemen.

CONCLUSIE

Verschil en herhaling

Kritiek van de representatie. – Overbodigheid van het alternatief eindig-oneindig. – Identiteit, gelijkenis, tegenstelling en analogie: hoe ze het verschil verraden (de vier illusies). – Maar hoe ze ook de herhaling verraden.

De grond als voldoende grond: zijn drie betekenissen. – Van grond naar ongrond. – Onpersoonlijke individuaties en pre-individuele singulariteiten.

Het drogbeeld. – Ideeën- en probleemtheorie. – De Ander. – De twee speltypen: hun kenmerken. – Kritiek van de categorieën.

De herhaling, het identieke en het negatief. – De twee herhalingen. – Pathologie en kunst, stereotypie en refrein: kunst als plaats waar alle herhalingen samen bestaan. – Naar een derde, ontologische herhaling.

De vorm van de tijd en de drie herhalingen. – Selectieve kracht van de derde herhaling: de eeuwige terugkeer en Nietzsche (de drogbeelden). – Wat niet terugkeert. – De drie betekenissen van het Zelfde: ontologie, illusie en vergissing. – Analogie van het zijn en representatie, eenduidigheid van het zijn en herhaling.

Bibliografie

Nawoord van de vertalers

Glossarium

Walter van der Star

Voorwoord

[1

De zwakheden van een boek zijn vaak het gevolg van loze voornemens die uiteindelijk niet waargemaakt kunnen worden. In die zin getuigt een intentieverklaring van werkelijke bescheidenheid ten opzichte van het ideale boek. Vaak wordt gezegd dat inleidingen pas aan het einde gelezen moeten worden. Omgekeerd moeten conclusies als eerste gelezen worden; dat geldt voor dit boek, waarvan de conclusie het lezen van de rest misschien wel overbodig maakt.

Het onderwerp dat hier wordt behandeld heeft duidelijk de tijd mee. De tekens daarvoor zijn gemakkelijk aan te wijzen: de steeds nadrukkelijker oriëntatie van Heidegger op een filosofie van de ontologische differentie; de praktijk van het structuralisme, gebaseerd op een verdeling van differentiële tekens die in één ruimte naast elkaar bestaan; de hedendaagse romankunst, die draait om verschil en herhaling, niet alleen in haar meest abstracte reflecties, maar ook in haar concrete technieken; de ontdekking op allerlei gebieden van een specifieke kracht van de herhaling, die zowel in het onbewuste en de taal als in de kunst aangetroffen kan worden. Al deze tekens kunnen op het conto geschreven worden van een om zich heen grijpend antihegelianisme: verschil en herhaling hebben de plaats ingenomen van het identieke en het negatieve, van identiteit en contradictie. Want verschil impliceert slechts het negatieve en kan slechts tot contradictie bewogen worden voor zover het aan het identieke onderworpen blijft. Het primaat van de identiteit, ongeacht hoe deze wordt gerepresenteerd, definieert de wereld van de representatie. Maar het moderne denken ontstaat uit het failliet van de representatie, uit het verlies van identiteiten en uit de ontdekking van alle krachten die werkzaam zijn achter de representatie van het identieke. De moderne wereld is een wereld van drogbeelden, een wereld waarin de mens God niet heeft overleefd, net zo min als de identiteit van het subject die van de substantie heeft overleefd. Alle identiteiten zijn slechts gesimuleerd, optische 'effecten' die geproduceerd worden door een onderliggend spel, dat van verschil en herhaling. Wij willen

- 2] het verschil op zich denken, evenals de relatie van het verschillende met het verschillende, onafhankelijk van de representatievormen die, via het negatieve, terugvoeren op het Zelfde.

Ons moderne leven is van dien aard dat wij, wanneer we buiten onszelf en in onszelf geconfronteerd worden met de meest mechanische, meest stereotiepe herhalings, daaruit voortdurend kleine verschillen, varianten en modificaties afleiden. Omgekeerd zijn er geheime, versluisde en verborgen herhalings die, aangespoord door de eeuwige verschuiving van een verschil, naakte, mechanische en stereotiepe herhalings in ons en buiten ons herstellen. Al in het drogbeeld steunt de herhaling op herhalings en het verschil op verschillen. Herhalings herhalen zich, terwijl het differentiërende zich differentieert. Het is de taak van het leven om alle herhalings samen te brengen in een ruimte waarin het verschil wordt verdeeld. Aan de basis van dit boek staan twee onderzoeksrichtings: de ene betreft een concept van het verschil zonder negatie, juist omdat het verschil niet onderworpen is aan het identieke en zich dus niet zou uitstrekken of 'zich niet zou hoeven uit te strekken' tot de tegenstelling en de contradictie; de andere betreft een concept van de herhaling waarin de fysieke, mechanische of naakte herhalings (herhalings van het Zelfde) hun bestaansgrond zouden vinden in de onderliggende structuren van een verborgen herhaling die een vermomd, verschuivend 'differentiaal' bevat. Deze twee onderzoeksrichtings zijn spontaan samengekomen omdat *deze concepten, het zuivere verschil en de complexe herhaling*, in alle gevallen lijken te convergeren en samen te vallen. De eeuwige divergentie en decentrerings van het verschil komt nauw overeen met een verschuiving en vermomming binnen de herhaling.

Er schuilen allerlei gevaren in het aanhalen van zuivere verschillen die bevrijd zijn van het identieke en die niet langer afhankelijk zijn van het negatieve. Het grootste gevaar is dat men vervalt in de representaties van de schone ziel: enkel nog verenigbare en verbindbare verschillen, ver van alle bloedige strijd. De schone ziel zegt: wij verschillen van elkaar, maar zijn niet tegengesteld... En de *notie probleem*, die, zoals wij zullen zien, verbonden is met die van het verschil, lijkt op zijn beurt weer voedsel te geven aan de gemoedstoestanden van de schone ziel: het enige wat telt zijn problemen en vragen... Niettemin geloven wij

dat problemen, wanneer ze de juiste graad van *positiviteit* bereiken en wanneer het verschil voorwerp wordt van een overeenkomstige *affirmatie*, een agressieve en selectieve kracht ontketenen die de schone ziel vernietigt door haar van haar identiteit te beroven en haar goede wil te breken. Het problematische en het differentiaal bepalen vormen van strijd of vernietiging waarmee vergeleken die van het negatieve slechts schijn zijn en de wensen van de schone ziel evenzoveel mystificaties, gevangen in de schijn. Kenmerkend voor het drogbeeld is dat het geen kopie is, maar alle kopieën vernietigt door *tevens* de modellen te vernietigen, waardoor elke gedachte een daad van agressie wordt.

Een filosofisch boek moet deels een zeer specifiek soort politieroman zijn, en deels een vorm van sciencefiction. Met politieroman bedoelen wij dat de concepten, binnen de zones waarin zij aanwezig zijn, zouden moeten ingrijpen om een lokale situatie op te lossen. Zijzelf veranderen tegelijk met de problemen. Zoals we zullen zien hebben ze invloedssferen waarin ze opereren in relatie tot 'drama's' en maken ze daarbij gebruik van een bepaalde 'wreedheid'. Ze moeten onderling coherent zijn, maar die coherentie mag niet van henzelf afkomstig zijn. Ze moeten hun coherentie van elders betrekken.

Dat is het geheim van het empirisme. Het empirisme is geenszins een reactie op concepten of een simpel beroep op de concrete ervaring. Integendeel, het geeft de aanzet tot de meest ongebreidelde, nooit eerder geziene of gehoorde schepping van concepten. Het empirisme is een mysticisme of mathematisering van het concept. Maar het behandelt het concept als object van een ontmoeting, als een hier en nu, of beter, als een *Erewhon* waaruit een onuitputtelijke reeks telkens nieuwe en anders verdeelde 'hiers' en 'nu's' opwelt. Enkel een empirist zal zeggen: concepten zijn dingen, maar dingen in vrije, wilde staat, los van 'antropologische predicateden'. Ik schep, herschep en ontbind mijn concepten langs een bewegende horizon, vanuit een eeuwig gedecentreerd middelpunt, een altijd verschoven periferie die ze herhaalt en differentieert. Het is de taak van de moderne filosofie om de alternatieven temporeel-tijdeloos, historisch-eeuwig en particulier-universeel te overwinnen. Dankzij Nietzsche ontdekken we dat het ontijdige dieper gaat dan tijd en eeuwigheid: filosofie is geen geschiedfilosofie of filosofie van de eeuwigheid, maar ontijdig, altijd en uitsluitend ontijdig, dat wil zeggen dat

ze zich ‘tegen de moderne tijd opstelt om deze tijd hopelijk ten gunste van de toekomst te beïnvloeden.’¹ Dankzij Samuel Butler ontdekken we *Erewhon*, dat een aanduiding is van zowel het oorspronkelijke ‘nergens’ als het verschoven, vermomde, veranderde en telkens herschapen ‘hier en nu’. Geen empirische particulariteiten, geen abstract 4] universalisme, maar een *cogito* voor een uiteengevallen ik. We geloven in een wereld waarin individuaties onpersoonlijk zijn en singulariteiten voorafgaan aan het individu: de glans van het onbepaalde ‘men’. Vandaar het sciencefiction-aspect dat noodzakelijkerwijs voortvloeit uit dit *Erewhon*. Wat dit boek dus aanschouwelijk zou moeten maken is de opkomst van een coherentie die net zomin de onze is, die van de mens, als die van God of de wereld. In die zin zou het een apocalyptisch boek moeten zijn (de derde tijd in de reeks tijden).

Het is ook sciencefiction in die zin dat het zwakheden blootlegt. Waarover moeten we anders schrijven dan over dingen die we niet of niet goed kennen? Juist daarover denken we noodzakelijkerwijs iets te vertellen te hebben. We schrijven uitsluitend aan de limiet van onze kennis, op de grens die onze kennis van onze onwetendheid scheidt, *daar waar die eerste in die laatste overgaat*. We zijn vastbesloten alleen op die manier te schrijven. Zich bij onwetendheid neerleggen betekent het schrijven tot morgen uitstellen, of beter gezegd, schrijven onmogelijk maken. Misschien heeft het schrijven een nog hachelijker relatie met de stilte dan de relatie die het zogenaamd onderhoudt met de dood. We zijn ons er helaas maar al te bewust van dat we op een onwetenschappelijke manier over wetenschap gesproken hebben.

Er komt een tijd waarin het nauwelijks nog mogelijk zal zijn een filosofisch boek te schrijven zoals het altijd werd gedaan: ‘Ach, die goede oude stijl...’ Het zoeken naar nieuwe filosofische uitdrukkingsmiddelen werd ingeluid door Nietzsche en moet tegenwoordig worden voortgezet in relatie tot de vernieuwingen in sommige andere kunsten, zoals het theater of de cinema. In dat verband kunnen we nu al de vraag stellen naar het gebruik van de geschiedenis van de filosofie. Het lijkt ons dat de geschiedenis van de filosofie een rol te vervullen heeft die vrijwel analoog

1 Friedrich Nietzsche, *Over nut en nadeel van geschiedenis voor het leven*, Groningen: Historische Uitgeverij, 1983, 9 (noot vertaler).

is aan die van de collage in de schilderkunst. De geschiedenis van de filosofie is de reproductie van de filosofie zelf. In de geschiedenis van de filosofie zou de verhandeling als een echte dubbel moeten functioneren en de maximale vormverandering moeten vertonen die van een dubbel kan worden verwacht. (We stellen ons een *filosofisch* baardige Hegel voor, of een *filosofisch* gladgeschoren Marx, zoals we ons ook een Mona Lisa met snor voorstellen). Het zou mogelijk moeten zijn een echt filosofisch boek uit het verleden na te vertellen alsof het een denkbeeldig, gefingeerd boek is. We weten dat Borges uitblinkt in het navertellen van imaginaire boeken. Maar hij gaat nog een stap verder als hij een echt boek, bijvoorbeeld *Don Quichot*, beschouwt alsof het een denkbeeldig boek is, dat zelf door een denkbeeldige auteur, Pierre Menard, wordt gereproduceerd, die op zijn beurt door Borges beschouwd wordt als iemand die werkelijk bestaat. In dat geval heeft de meest exacte, strikte herhaling het maximale verschil als correlaat ('Cervantes' tekst en die van Menard zijn woordelijk hetzelfde, maar de tweede is schier oneindig veel rijker...').² Verhandelingen over de geschiedenis van de filosofie moeten een soort vertraging vertonen, een bevroering of immobilisatie van de tekst: *niet alleen* van de tekst waarnaar ze verwijzen, *maar ook* van de tekst waarin ze zijn opgenomen. Zodat zij een dubbel bestaan hebben, met als dubbel ideaal de zuivere herhaling van de oude tekst *in* de hedendaagse tekst *en omgekeerd*. Daarom, om dat dubbele bestaan te benaderen, hebben we de historische noten soms in onze tekst moeten inpassen.

Vertaling Walter van der Star

² Jorge Luis Borges, 'Pierre Menard, schrijver van de Quichot', in *De Aleph en andere verhalen*, Amsterdam: De Bezige Bij, 1998, 141 (noot vertaler).